

zót a kor alapvető kérdései elé állítja, véleményalkotásra és cselekvésre ösztönzi. A jó darab sohasem ad kész válaszokat, a színház akkor tölti be társadalmi hivatását, ha a néző gondolatait és érzéseit a kellő irányba lendíti.

A színház válságát Radu Beligan nem tartja olyan súlyosnak, hogy vészharangokat kelljen megkondítani. Paul Valéry írta: a földgömb egy nagy építőtelep, amelyen két váltásban dolgoznak — a színház helyzetét is ilyennek látja Beligan. Újabb és újabb jelenségek bukkannak fel, mint az abszurd, a „kegyetlen színház“, az „erotikus színház“, a happening, mások pedig eltűnnek. Ez alapján véve természetes. A jó színház soha sincs halálra ítélve. A színházat nem lehet úgy felfogni, mint kizárólagos esztétikai élvezetek eszközét. „A színház — Beligan szerint — mindig az érzések és az értelem időszerű és közvetlen válasza a kor legfontosabb kérdéseire.“

A HÁBORÚ ÉS A TUDOMÁNY (Les Temps modernes, 1973. 3.)

A párizsi folyóirat e „súlypontos“ számában négy írás témája a tudomány és a háború párhuzama: Dominique Pignon „a tudósról és a katonáról“, Daniel Schiff „a rend biztosítékául szolgáló tudomány-intézményről“, Julien Brunn „a tudományos munkáról és a katonai stratégiáról“ értekezik, Maurice Bazin „a tiszta tudomány“-t minősíti „a kulturális imperializmus eszköze“-nek.

A szerkesztőségi előszó a — valóban dokumentumokat is bőségesen idéző — különszámot „dosszié“-nak minősítve, 1968 szellemi örökségének tulajdonítja, hogy a merészebben gondolkodók most már nem hajlandók beérni a platói tiltakozással, hanem az „itt és most“ (!) jegyében igyekeznek leleplezni mind a belső elnyomás, mind az imperialista uralom büntársait. A „dosszié“ rendeltetése: hozzájárulni a tudomány egyetemességéről és semlegességéről régebben kialakult képzetek széteszteléséhez, már csak azért is, mert a bevett intézmények védelmezői a tudomány és a politika kapcsolatainak gyakorlati konzekvenciáig merészkedő megkérdőjelezését megengedhetetlen túlkapásnak tekintik.

Schiff elemzésének hangulatát a következő mottóval sugallja: az etnográfus az imperializmus gyanús útítársa; az imperializmus egyik kezével hozzáférhetővé teszi tudománya tárgyát, a másikkal meg lehetetlenné teszi számára tu-

dományának tudományként való művelését; csodálattal adóznak Napóleonnak, mert olyan tudósokkal kísértette magát Egyiptomba, akik kiváló eredményeket értek el a hieroglifák megfejtésében; minden tudós egy-egy többé-kevésbé manifeszt Bonaparte furfangos szolgálójának érzi magát; legnagyobb szerencsétlenségére a bonaparték a végén mindig feldűlják a sirokat, lerombolják a városokat, tönkreteszik a civilizációkat. és természetesen halomra öldöszik magukat az embereket is.

Bazin szigorúan ítélkezik a „tisza tudományok“ fölött; ebbe a kategóriába éppen azokat a diszciplínákat sorolja, amelyek a liberálisok nézetei szerint — éppen „tisztaságuk“ okán — semmiképpen sem lehetnek az imperializmus száláscsinálói. Darwint is „a világnézet-exportőr modern technokraták“ előfutárának tekint. Emlékeztet két évig tartó útjára, amelyre a szerves világ történeti fejlődését hirdető evolúciós elméletének közzététele előtt húsz esztendővel vállalkozott. Expedícióján (amely — úgy mond — egyetlen érintkezése volt a kastélya parkján kívül levő világgal) mindent feljegyzett a kövületekről, a növényzetről és az állatokról, de alig törődött a Dél-Amerika partjain látott lakosokkal, ezekkel a „testileg gyengén fejlett emberekkel“, akiknek érzelmi világát nemigen különböztette meg a tanulmányozott emlősökétől. S a szociáldarwinizmus késői rasszista hajtásait a szerző hajlamos Darwinnak a társadalom kérdései iránt megnyilvánult közömbössége következményeként értelmezni.

Észak- és Dél-Amerika viszonylataiban elemezve az előrehaladott országok tudományának behatolását a harmadik világba, példákkal szemlélteti az egyoldalú áramlás, a kritikátlan átvétel hátrányait és veszélyeit. Bazin szerint kiváltképpen a fizika oktatása során erősödik a hallgatóságban az az érzet, hogy Északnak behozhatatlan fölénye van. A kiváltságos hallgatók erre paradox módon reagálnak: felmérve, hogy ők most már a beavatottak közé kerültek, honfitársaiknál magasabb rendűnek tarthatják magukat, elidegenednek környezetüktől, saját kultúrájuktól, amelynek gazdagítására ily módon kevésbé alkalmasak, inkább a kivándorlás lehetőségével élnek, s ezzel számolnak is az észak-amerikai tanítómesterek, mert az Egyesült Államokban az utóbbi években kevesebben tanulnak egzakt tudományokat az egyetemeken, s a hiányt pótolni kell.

Sartre folyóiratának e száma is szerkesztőileg jól átgondolt, de egyes írások nem tartoznak a *Les Temps modernes* csúcsteljesítményei közé: árnyaltabb, elmélyültebb, több eredetiségről tanúsító esszékhez szoktak olvasói.

IONESCO — AZ ÉRZELMES FENEGEREK (Manuscriptum, 1973. 2.)

Ionesco, a fenegyerek? A Román Irodalmi Múzeum Bukarestben megjelenő rangos dokumentum-folyóirata Ionesco pályakezdéséhez fűz újabb adalékot. Az anyagot publikáló irodalomtörténész, Nicolae Florescu arra figyelmezteti az olvasót, hogy az irodalmi köztudat ma is túl egyoldalúan ítéli meg a harmincas évek Eugen Ionescuját. Ideje lenne újraolvasni. Hírhedt esszékötetének címe: *Nu* (Nem). A tagadás tényét nem lehet letagadni, de az újraolvasás talán jobban megvilágítaná a tagadás mikéntjét. Ionesco kritikusai múltjára nem vet jobb fényt, ha azzal mentegerjük, hogy Arghesiben vagy Tudor Vianuban önmagára „emel kezét”, s másokat tagadva, önmagát szeretné megtagadni. Egyik újraolvasója azt a kijelentést kockáztatja meg, hogy az 1934-es év nagy irodalmi botrányköve akkora örvényeket kavart, hogy kortársai szinte semmit sem vettek észre a kötet valódi értékeiből. De olvassuk csak újra a könyv és szerzője ellen indított sajtóper anyagát, s rögtön kiderül, hogy a kortársak nagyon is tudatában voltak a könyv jelentőségének. A Ionescu-ügy nemcsak egy fiatal író nagyzási hóbortjának hullámverése, hanem egy önmagába zárkózó, bennfentességre építő irodalomkritika görbe tükré is.

A fiatal kritikus kétségbeesik saját tehetetlenségén. Nihilizmusa vallomás arról, hogy az addig abszolútnak tűnő értékek viszonylagossá, többértelművé váltak. „Az élők elfelejtik az írás mesteriségét, csak jajgatnak, sírnak, szólnak (a szó keresettsége nélkül), szólógnak és csontig feltárulkoznak” — írja Ionescu 1937-ben. „Hogy lehessen önmagam, mikor a szavak már eleve elárulnak?” — kérdi a *Nuban*. Csak „anyagtalan” költészet van, mely lemond a jelképekről, és a legkifejezéstelenebb szavakból építkezik. Szerencsére a kritikus maga sem következtet. Amikor George Dumitrescuról, Tudor Vianuról, Anton Holbanról, Camil Petrescuról ír, néha megfélekedzik az elveiről: „Csak abban az irodalomkrónikásban bízom, aki nem tud két

művet ugyanarra a kaptafára húzni...“ A kritikusnak legyen rövid a memóriája, mert „a kritikában nincsenek általánosan érvényes kritériumok. Minden könyvnek saját kritériuma van. Következésképp a kritériumok száma végtelen“.

A műközpontú kritika kétélű fegyver. A 22 éves kritikust felületességgel vádolják, nemcsak ellenfelei, de olykor barátai is. Ionescu fenegyereknek akar látszani. „Éljen a komolytalanság” — nyilatkozza egy interjújában, majd hozzáteszi: „...mert ez a komolyság maszkja.” De mi van a maszk mögött? Mit jelent egy fiatal nemzedék szótárában a „komolyság”?

Az egyetemi hallgatók egy kis csoportja *Ideal* (Eszmény) címen új irodalmi lapot készült alapítani. A lap beköszöntő cikkét, a *Kiáltványt*, Ionescu legközelebbi barátja, Octav Suluțiu fogalmazta meg, a lap programját azonban a népesebb szerkesztő bizottság, melynek Ionescu is tagja volt, közösen dolgozta ki. A program olyan kritikai lapot ígért, mely eligazítja az olvasót a nézetek zűrzavarában. „Eszményünk a valódi őszinteség, a spontán és őszinte alkotómunka” — írja a program. A fiataloknak olyan „egyvilágnezetű szoros közösséget” kell alkotniuk, amely képes arra, hogy megújítsa az irodalmi közéletet, hogy kiszorítsa belőle a „lebírhatatlan cigánykodást” (tígánie nebiruită). A folyóirat a „pozitív kritika” mellett kötelezi el magát, és alkotásszabadságot követel.

A fiatalok lapja nem születhetett meg. A 22 éves Ionescu néhány évvel később, 1934-ben ezt a tanulságot kénytelen levonni: „A szóvirágokkal [...] teleaggatott irodalom csak arról tud szólni, ami egyre általánosabb, egyre semlegesebb, egyre személytelenebb, egyre felületebb, egyre valótlanabb.”

A *Nu* minden-tagadásának háttérét egy 1934-ben Suluțiuhoz írt levél világítja meg: „Rosszul érzem magam. Bánom, hogy elhalasztottam a vizsgáimat: kamaskoromat nem hosszabbíthatom meg, az életemet nem halaszthatom el, mint a vizsgát. Nem érzem jól magam az egyetemen. [...] Fáradt vagyok és kiábrándult. Nincs bennem semmi lendület. Lehet, hogy többé sohasem lesz? [...] Nem hiszek magamban, mert nem emlékszem magamra [...] elvesztem magam, elidegenedek magamtól. [...] Három hét múlva huszonkét éves leszek: megöregedtem. De nem tudok szenvedély nélkül — lobogás nélkül — élni, kiégetten, üresen. Olvasok — irodalmat, anélkül, hogy átélném; filozófiát — anél-